

7 Tekststructuur en tekstkwaliteit: van analyse naar evaluatie en revisie

Ted Sanders en Carel van Wijk

1. Inleiding

Het doel van het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, is een instrument te ontwikkelen dat het vergelijken en beoordelen van teksten mogelijk maakt, zodanig dat het recht doet aan de mogelijkheden van de auteur en een handleiding biedt voor revisie. Daarbij richten we ons voorlopig op verklarende teksten van jonge onervaren schrijvers die iets uitleggen aan een lezer die geen voorkennis heeft over het onderwerp van de tekst. Deze teksten zijn afkomstig uit het corpus dat in onze andere bijdrage aan deze bundel wordt beschreven.

Tekstkwaliteit kan op verschillende manieren worden geoperationaliseerd (Van Wijk & Sanders, 1987; Van Wijk, 1991). Vaak gaat men uit van kenmerken als uiterlijke verzorging, spelling, woordgebruik en zinsstructuur. Ook zijn voorstellen gedaan om kwaliteitsoordelen te baseren op de cohesie van de tekst, zoals het aantal connectieven. In deze bijdrage stellen we de tekststructuur centraal.

Bij de ontwikkeling van het instrument gaan we uit van empirisch onderzoek en theoretische inzichten op het terrein van tekstproductie en tekstverwerking. Dat is een eerste voorwaarde voor (construct)validiteit. Bovendien hebben we geen theoretische norm waaraan alle teksten moeten voldoen, maar werken we op empirische basis. Dat wil zeggen dat we ons baseren op tekstanalyses van schrijvers uit de 'doelgroep' en op de problemen die ze volgens die analyse blijken te hebben. Dat is een tweede voorwaarde voor (ecologische) validiteit. Tenslotte streven we naar betrouwbaarheid door expliciete regels voor de analyse te formuleren.

De relatie tussen tekstanalyse en evaluatie is binnen deze benadering van tekstkwaliteit van wezenlijk belang. Doel is de belangrijkste eigenschappen van tekst te verbinden met een kwaliteitsoordeel. In deze bijdrage staat daarom niet het analysemodel zelf centraal, maar de relatie tussen de geanalyseerde tekst en de conclusies die eraan kunnen worden verbonden m.b.t. tekstkwaliteit.

In 2. worden kort de uitgangspunten van het analyse-model uitgelegd. Daarna wordt in 3. een tekst uit het corpus geanalyseerd en vervolgens besteden we in 4. aandacht aan de stap van analyse naar evaluatie. Daartoe wordt de geanalyseerde tekst (onder meer) op grond van de analyse gereviseerd. Bovendien wordt deze vergeleken met een andere tekst uit het corpus. In 5. volgen de conclusies.

2. Het analyse-model

Een centrale norm om de kwaliteit van informerende teksten te beoordelen is *begrijpelijkheid* (Sanders, 1990): een minimale voorwaarde voor de informatie-overdracht is dat de lezer begrijpt wat de schrijver bedoelt. Om een tekst te begrijpen moet een lezer een samenhangende representatie kunnen maken van de informatie in de tekst. Wij gaan er dan ook vanuit dat die samenhang de belangrijkste eigenschap is van de mentale representatie die een lezer van een tekst maakt. Die samenhang noemen we coherentie.

Omdat coherentie een eigenschap is van een mentale representatie (Noordman, 1987), kunnen wij ons daarmee in de analyse per definitie niet bezighouden. We richten ons in eerste instantie op de talige realisering, de input voor de representatie. De analyse is gericht op de tekststructuur; we gaan na hoe een coherente representatie van de tekst kan worden geconstrueerd door de tekststructuur te analyseren. Hiermee kiezen we tekststructuur als invulling van de begrijpelijkheidsnorm: de structuur van de tekst moet duidelijk zijn. Juist tekststructuur is volgens velen, waaronder ervaren tekstbeoordelaars, van grote invloed op de begrijpelijkheid van een tekst (Sanders & Noordman, 1988).

Aan de tekststructuur kunnen twee belangrijke aspecten worden onderscheiden. Ten eerste is de structuur *hiërarchisch*. Iedere taalgebruiker weet dat een gesprek een tijdje over een onderwerp gaat, dat er vervolgens een uitwijding kan zijn waarna weer wordt teruggekeerd naar het eigenlijke onderwerp van gesprek (Polanyi & Scha, 1983). Datzelfde gebeurt in geschreven teksten. We weten als lezer goed waar de tekst op een bepaald moment over gaat en of we het nog steeds over hetzelfde onderwerp hebben of niet.

Ten tweede kan de tekststructuur worden beschreven in termen van *coherentierelaties* als Opsomming, Oorzaak-Gevolg en Bewering-Argument. Voor de relationele analyse maken we gebruik van een dertigtal relaties (vgl. Mann & Thompson, 1988), georganiseerd in een taxonomie van twaalf klassen (Sanders, Spooren & Noordman, 1991).

Beide coherentie-aspecten zijn in ons model verwerkt. In deze bijdrage zullen we bijna uitsluitend ingaan op het hiërarchische aspect. Het uitgangspunt van de analyse is de naïeve verwerker die ieder nieuw binnenkomend segment probeert te verbinden met een voorafgaand segment. Lukt dat niet, dan is er een probleem met de tekststructuur en dat is informatief voor de evaluatie. Met andere woorden: analyseproblemen wijzen op tekststructuurproblemen. Op de relatie tussen analyse en evaluatie komen we in 4. terug. Nu wordt de analyse eerst toegepast op een concrete tekst.

3. Voorbeeldanalyse

De tekst die wordt geanalyseerd, is geschreven door een 12-jarige jongen, uit groep 8 van de basisschool. In het vervolg spreken we van tekst A.

3.1 Segmentering

De invoer voor het analysemodel is de tekst in een bewerkte vorm. De tekst wordt verdeeld in genummerde segmenten op grond van syntactische criteria. In principe zijn de segmenten deelzinnen. Voor tekst A wordt die segmentering in (1) weer gegeven. Iedere deelzin staat op een aparte regel, met uitzondering van complementszinnen, objectzinnen en sommige relatieve bijzinnen.

(1) Gesegmenteerde tekst A

- 1 Sinterklaas is een oude man
- 1a die heeft een witgrijze baard.
- 2 Hij heeft een stoomboot met allemaal zwarte mannetjes
- 2a die heetten zwarte Pieten.
- 3a Als het 5 december is,
- 3 is het zover.
- 4 De dag van Sinterklaas is een Groot feest.
- 5 De pieten hebben een roe.
- 6 Een roe is een bosje zwiepende takken.
- 7 Ze hebben ook een zak
- 8 dat is een wolsoort en een vorm.
- 9 De kinderen in alle dorpen en steden kregen pepernoten.
- 10 En pepernoten zijn vierkante blokjes, met suiker.
- 11 Dat is snoepgoed
- 11a wat de kinderen lekker vinden.
- 12 Nou, Sinterklaas is een oude man, met wit haar.
- 13 Hij heeft een rode mantel om.
- 14 En heeft een soort hemd aan.
- 15 Hij heeft ook nog een witgrijze schimmel.
- 16 Een schimmel is een paard.
- 16a (edel dier)
- 17 Daarnet had ik het over een stoomboot.
- 18 Een stoomboot is een groot schip,
- 19 een stoomboot heeft vaak een grote pijp
- 19a waar de stoom uit komt.
- 20 De kinderen zingen op 5 december liedjes,
- 21 dat is omdat er groot feest is.

3.2 Hiërarchische structuur

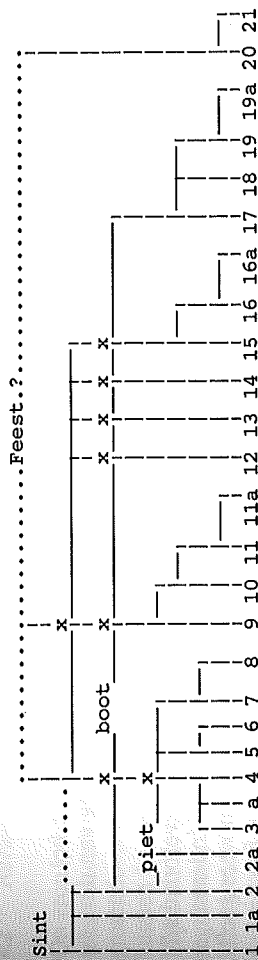
Op basis van de in (1) weergegeven segmenten wordt de hiërarchische structuur opgebouwd. De eerste vraag is: met welk segment moet een nieuw segment worden verbonden? Daarbij speelt conceptuele reïteratie een rol: wordt in een segment aan een concept gerefererd dat in een eerder segment ook voorkomt dan is dat reden om de segmenten te verbinden. Daarnaast worden segmenten verbonden omdat ze betrekking hebben op dezelfde protagonisten of op gebeurtenissen die voor samenhang in de tekst kunnen zorgen.

De tweede vraag is: in wat voor hiërarchische relatie moeten de segmenten worden

verbonden? Er zijn twee mogelijkheden: coördinatie of subordinatie. De keuze hangt af van de verhouding van de conceptuele inhoud van de segmenten. Het eerste segment kan het tweede bijvoorbeeld specificeren. In zo'n geval is sprake van subordinatie van het tweede segment aan het eerste. De hiërarchische structuur wordt opgebouwd volgens een incrementeel principe, d.w.z. terwijl we de tekst doorwerken zijn er op een bepaald moment steeds bepaalde segmenten vrij om nieuw binnengekomen segmenten aan te hechten en andere zijn afgesloten. (Voor een preciezere uitwerking van het analyse-model wordt verwezen naar Sanders, 1991).

De hiërarchische structuur van tekst A is weergegeven in (2). De relaties worden hierin weergegeven door lijnen. Tekststructuurproblemen worden weergegeven door stippellijnen en x-tekens.

(2) Hiërarchische structuur tekst A

Hoe komt deze hiërarchie tot stand? We lopen de tekst segment voor segment door. In 1 wordt Sint geïntroduceerd. Sint is het eerste 'Topic' in de tekst en hier vormt zich dan ook de eerste Topic-lijn. In 1a wordt Sint gespecificeerd. 1a is daarom ondergeschikt verbonden met 1. In 2 worden de stoomboot en de zwarte pieten geïntroduceerd als specificatie van Sint. In 2a worden de Pieten ook bij hun naam genoemd, hier begint de tweede Topic-lijn, die van Zwarte piet.

3 en 3a zijn rechtsvertakkende segmenten. Ze zijn pas met de rest van de tekst te verbinden als 4 binnenkomt en daarom ook ondergeschikt aan 4. In 4 wordt dan de dag van Sinterklaas genoemd. De vraag is: Wat wordt hier bedoeld? Er zijn drie mogelijkheden:

- a. een eigenschap van Sint, zoals zijn witgrijze baard
- b. een nieuw topic, dus een nieuwe lijn: het Sinterklaasfeest
- c. "Ik had Sint al geïntroduceerd, maar het gaat niet alleen om de man maar ook om de hele gebeurtenis".

In dergelijke gevallen wordt voor een 'magere' interpretatie gekozen. Dat betekent twee dingen:

- 1) 4 krijgt de status van een potentiële nieuw topic en daarom ook een lijn omhoog (verderop in de tekst wordt nog duidelijker dat die lijn naar het hoogste niveau plausibel is.)
- 2) 4 wordt door middel van een stippellijn verbonden met de Sint-lijn. De stippellijn geeft aan dat er sprake is van een tekststructuurprobleem.

In 5 wordt de topic-lijn van Piet weer opgevat. Omdat in 4 een ander topic aan de orde was gesteld, doorkruist de lijn van 5 naar 2a die van 4. Met *x*-tekens wordt dit probleem aangegeven. In 6 wordt 'roe' gespecificeerd, in 7 wordt Piet weer gespecificeerd en in 8 de zak. In 9 doet zich een probleem voor dat vergelijkbaar is met dat in 4: gaat het hier om een nieuw topic, 'De kinderen', of wordt toch geïdentificeerd 'gebeurtenis' van het Sinterklaasfeest zoals in 4? De stippellijn in de structuur geeft aan dat 4 het enige segment is waarmee 9 kan worden verbonden, en wel op grond van de interpretatie dat het hier gaat om een 'event-lijn': de gebeurtenissen van het feest.

In 10 en 11 worden de pepemoten uit 9 gespecificeerd. In 12 wordt teruggekeerd naar de Sint-lijn van 1 en 2. Dit leidt tot tekststructuurproblemen omdat andere lijnen doorkruist worden. Opvallend is dat 1 in 12 bijna letterlijk herhaald wordt. Er is hier sprake van een *herformulering* en de hiërarchische sprong van 11a naar 12, 'omhoog' in de hiërarchie, wordt gemarkeerd door *Nou*.

In 17 wordt teruggegrepen naar de stoomboot in 2. Dat leidt opnieuw tot het doorkruisen van een aantal lijnen. Ook hier zien we weer een markering van de hiërarchische sprong: *Daarriet had ik het over...*

In 20 herhalen de problemen van 4 en 9 zich: waarmee moet 20 worden verbonden? Het is hier wel iets duidelijker omdat op grond van '5 december' en 'de kinderen' mag worden aangenomen dat 20 samen met 9 en 4 de gebeurtenissen-lijn weer geeft. In 21 tenslotte wordt uitgelegd waarom het op 5 december (4-9-20!) groot feest is.

4. Van analyse naar evaluatie

In 4.1., 4.2. en 4.3. staat tekst A centraal; deze wordt achtereenvolgens geëvalueerd, gereviseerd en vergeleken met een andere tekst uit het corpus. In 4.4. en 4.5. gaan we in op tekststructuurproblemen en op evaluatie-mogelijkheden die de analyse in het algemeen biedt.

4.1 Evaluatie tekst A

Uit de analyse van tekst A blijkt duidelijk welke structuurproblemen zich voordoen. De *x*-tekens wijzen op ordeningsproblemen van de schrijver; we spreken van *discontinuïteitsproblemen* (zie 4.4.). De stippellijnen wijzen erop dat de relatie onduidelijk is. Concreet zijn er vijf problemen met tekst A:

1. De relatie tussen 2 en 12 (Sint-lijn)
2. De relatie tussen 2 en 17 (de stoomboot)
3. De relatie tussen 2 en 5 (Zwarte Piet-lijn)
4. De relatie tussen 4, 9 en 20 (Feest-lijn?)
5. De relatie tussen 1 en 4 (Sint-lijn of Feest-lijn?).

Wat de eerste drie betreft: dit zijn allemaal discontinuïteitsproblemen. De segmenten die over hetzelfde onderwerp gaan, staan niet bij elkaar in de tekst. Anderzijds blijkt uit de analyse ook dat de schrijver zich af en toe bewust is van deze organisatie-

problemen: hij poogt ze te herstellen door informatie te herhalen (herformuleringen) en door connectieven te gebruiken die een hiërarchische relatie expliciteren (Polanyi & Scha (1983) spreken van 'pop-markers'; Redeker (1990) spreekt van de 'sequentiële functie' van markerings).

Bij het tweede en derde probleem moet worden aangetekend dat ze deels worden veroorzaakt door de gelijktijdige introductie van 'boot' en 'Zwarte Pieten' in 2. Het vierde probleem is deels ook een discontinuïteitsprobleem. Daarnaast gaat het hier ook om een *ambigüïteitsprobleem*, omdat pas in segment 20 duidelijk wordt dat 4, 9 en 20 inderdaad als een lijn van gebeurtenissen kunnen worden verbonden.

Het vijfde probleem is een *onvolledigheid*sprobleem: als de schrijver vermeld zou hebben dat het gaat om de verjaardag van Sint als gebeurtenis, dan zou 4 probleemloos met 1 te verbinden zijn.

4.2 Revisie tekst A

Op grond van de analyse kunnen revisie-adviezen worden gegeven. Omdat de tekststructuurproblemen vooral van het type discontinuïteit zijn, bestaat de revisie grotendeels in de herordening van segmenten. Dat we tot een aanvaardbare tekst kunnen komen door alleen de volgorde van letterlijk dezelfde segmenten te herzien, blijkt uit de gereviseerde versie in (3). Daarin is de tekst beter georganiseerd: in de segmenten 1-19a wordt Sinterklaas besproken, in ϕ 1-8 Piet en in ϕ 2-21 het Sinterklaasfeest. Op twee plaatsen is behalve van een herordening ook nog sprake van andere revisie-activiteiten: er is informatie toegevoegd. Dat is de recursieve informatie in (3):

- ϕ 1 Op de boot zijn allemaal zwarte mannetjes
 ϕ 2 Sinterklaas viert bij ons zijn verjaardag

Op die plaatsen was in de originele tekst dan ook sprake van andere dan (alleen maar) discontinuïteitsproblemen. Om de introductie van de boot niet tegelijkertijd met die van de pieten te laten geschieden is ϕ 1 toegevoegd. Om duidelijk te maken dat het volgende tekstdeel over het feest van Sinterklaas gaat en dus verbonden moet worden met de Sint-lijn, is ϕ 2 toegevoegd. Verder zijn de segmenten 12 en 17 uit de originele tekst geschrapt: deze herstellingspogingen zijn door de reorganisatie overbodig geworden.

(3) Gereviseerde versie tekst A

- 1 Sinterklaas is een oude man
- 1a die heeft een witgrijze baard.
- 13 Hij heeft een rode mantel om.
- 14 En heeft een soort hemd aan.
- 15 Hij heeft ook nog een witgrijze schimmel.
- 16 Een schimmel is een paard.
- 16a (edel dier)
- 2 Hij heeft een stoomboot
- 18 Een stoomboot is een groot schip.
- 19 heeft vaak een grote pijp

- 19a waar de stoom uit komt.
- Ø1 Op de boot zijn *allemaal* zwarte mannetjes die heetten zwarte Pieten.
- 2a De pieten hebben een roe.
- 5 Een roe is een bosje zwiëpende takken.
- 6 Ze hebben ook een zak
- 7 dat is een wolsoort en een vorm.
- Ø2 Sinterklaas viert bij ons zijn *verjaardag*
- 3 Als het 5 december is, is het zover.
- 4 De dag van Sinterklaas is een Groot feest.
- 9 De kinderen in alle dorpen en steden kregen pepernoten.
- 10 En pepernoten zijn vierkante blokjes, met suiker.
- 11 Dat is snoepgoed wat de kinderen lekker vinden.
- 20 De kinderen zingen op 5 december liedjes,
- 21 dat is omdat er groot feest is.

4.3 Vergelijking

In tekst A komen veel discontinuïteitsproblemen voor, ook op het hoogste niveau in de hiërarchie. Om nu te laten zien dat dit niet bij alle teksten in het corpus het geval is, zullen we kort de hiërarchische structuur van een andere tekst bespreken: die van tekst B, geschreven door een 13-jarige jongen, eveneens uit groep 8. De bespreking is toegespitst op de hoogste niveaus in de hiërarchie. De gesegmenteerde versie van tekst B is weergegeven in (4).

(4) Gesegmenteerde tekst B

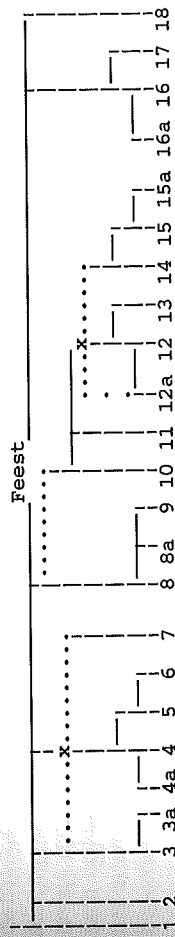
- 1 Sinterklaas komt met een stoomboot naar Nederland.
- 2 Daar zegt hij iedereen gedag.
- 3 s'Avonds staan de kinderen voor de kachel te zingen.
- 3a Bijv dit lied: Zie ginds komt de stoomboot.
- 4a Als hij op het land is
- 4 gaat hij met zijn paard de daken op.
- 5 Dat is op 5 dec.
- 6 want dan is hij jarig.
- 7 De kinderen zetten hun schoen met een peen, wortel erin bij de kachel.
- 8 Dan komen de zwarte pieten op het dak
- 8a en laten de pakjes door de schoorsteen in de schoen glijden.
- 9 De peen neemt hij mee voor het paard.
- 10 De zwarte pieten hebben ook een roe.
- 11 Dat is een hele grote takke-bos.
- 12a Als er dan stoute kinderen zijn
- 12 slaat hij ze ermee.
- 13 Maar niet zo hard.
- 14 Sinterklaas heeft ook een boek.
- 15 Daar staan alle kinderen in.
- 15a De lieve maar ook de stoute.
- 16a Als het verjaarsfeest afgelopen is,

- 16 ruimt de huisvrouw alle pepernoten op.
- 17 Pepernoten zijn dingen die je op kan eten.
- 18 De kinderen gaan een dag later met de beer en de andere kadoofjes spelen.

De hiërarchische structuur van tekst B is weergegeven in (5). In 1 wordt Sinterklaas geïntroduceerd, niet door een definitie maar door een gebeurtenis: hij komt naar Nederland. In 2 volgt de tweede gebeurtenis: Sint zegt iedereen gedag. In 3 gaan de kinderen zingen, dat doen ze s'Avonds en in 4 volgt de vierde gebeurtenis: Sint gaat de daken op en wel op 5 dec.

We slaan nu even een stuk van de tekst over en beperken ons tot het hoogste niveau in de hiërarchie. In 8 zien we dat de Zwarte pieten *dan* komen om pakjes door de schoorsteen te laten glijden. Dan volgt een tekstgedeelte waarin uitleg wordt gegeven over de hoofdpersonen -- dit stuk lijkt op de structuur van tekst A -- en in 16a volgt weer een gebeurtenis: de huisvrouw die de pepernoten opruimt, *Als het verjaarsfeest afgelopen is*. In 18, tenslotte, gaan de kinderen *een dag later* met hun kado's spelen.

(5) Hiërarchische structuur tekst B

Samenvattend: Tekst B is een sequentiële georganiseerde tekst, waarin op het hoogste niveau nauwelijks discontinuïteiten voorkomen. De relatie in de top van de hiërarchie is een gemarkeerde *temporele opeenvolgingsrelatie*. De gebeurtenissen zijn niet alleen verbonden, ze zijn ook expliciet in de tijd geordend.

In vergelijking met tekst A heeft de schrijver van B voor een heel andere strategie gekozen: hij beschrijft het onderwerp als een procedure in plaats van als een object. Dit verschil in strategie is een plausibele verklaring voor het minder voorkomen van discontinuïteiten: tijdsopvolging biedt meer houvast voor de organisatie van de tekst dan de object-georiënteerde opsomming van eigenschappen die in tekst A wordt gehanteerd.

Daar staat tegenover dat tekst B weer andere zwakke punten heeft. Er worden bijvoorbeeld veel minder begrippen in uitgelegd: hoe ziet Sint eruit, wat zijn Zwarte Pieten, wat is de clou van het feest? Blijkbaar was dat de bedoeling van de schrijver in de segmenten 10-15, maar die uitleg is zeer onvolledig en weinig systematisch. Ook tekst B heeft dus zijn gebreken, maar die zijn nauwelijks van tekststructurele aard. Voor zover ze dat wél zijn, bevinden ze zich in vergelijking met tekst A op een lager hiërarchisch niveau.

4.4 Tekststructuurproblemen

In het voorafgaande zijn twee concrete teksten besproken om een indruk te geven van de analyse én van tekststructuurproblemen. In ons corpus komen de volgende drie problemen systematisch voor: discontinuïteit, ambigüïteit en onvolledigheid. Deze problemen kunnen worden getypeerd in termen van a) de kenmerken van de tekststructuur zoals die naar voren komen in de analyse, en b) de revisie-activiteiten die nodig zijn om de tekst te verbeteren.

Een probleem wordt geconstateerd als het niet lukt om een binnengekomen segment met een ander te verbinden. Er zijn drie redenen waarom dat niet lukt. Die corresponderen met de drie problemen die hierboven werden genoemd:

1. er is wel een segment waarbij kan worden aangehecht, maar dat is niet meer toegankelijk. In dat geval is er sprake van een *discontinuïteits*probleem. Het revisie-advies is: verander de volgorde van de segmenten.
2. er is wel een relatie met een ander segment mogelijk, maar er is informatie (een 'schakel') vergeten of impliciet gebleven. In dat geval is er sprake van een *onvolledigheids*probleem. Het revisie-advies is: voeg informatie toe om de relatie tussen de segmenten te verduidelijken.
3. er zijn meerdere kandidaat-segmenten waarmee een nieuw binnenkomend segment kan worden verbonden, of er kunnen meerdere coherentie-relaties worden toegekend aan de relatie tussen twee segmenten. In dat geval is er sprake van een *ambigüïteits*probleem. Het revisie-advies is: expliciteer de relatie tussen de betrokken segmenten.

4.5 Evaluatie

De tekststructuuranalyse is in principe op twee manieren informatief: kwalitatief en kwantitatief. Aan de kwantitatieve gegevens kunnen echter alleen met de nodige nuancering conclusies voor tekstkwaliteit worden verbonden. Het is bijvoorbeeld niet zo dat het totaal aantal discontinuïteiten zonder meer een indicatie is voor een kwaliteitsoordeel. Om tot zo'n oordeel te komen is kwalitatieve informatie van belang:

1. De aard van het tekststructuurprobleem: gaat het om discontinuïteit, onvolledigheid of ambigüïteit?
2. De revisie-mogelijkheden voor het probleem.
3. Wat doet de schrijver zelf om het probleem te herstellen?
4. De hiërarchische positie van het probleem: hoog of laag in de hiërarchie? Wel of niet in centrale Topic-lijnen? Begin, midden of einde van de tekst?

Bij vergelijking van de teksten A en B op deze punten, valt op dat in tekst B minder tekststructurele problemen voorkomen. Daartegenover staat dat tekst A een groot tabele tekst. In tekst B worden minder begrippen uitgelegd en de tekst biedt ook minder mogelijkheden voor revisie.

Didactisch gezien moeten de schrijvers dus heel anders tegemoet worden getreden: de schrijver van tekst B moet worden verteld dat hij vollediger moet zijn wanneer hij iets uitlegt aan lezers die niets van het onderwerp van de tekst weten. De schrijver

van tekst A moet worden verteld dat hij zijn tekst anders moet organiseren en eerst iets over het ene en daarna iets over het andere onderwerp moet vertellen.

5. Conclusies

Het is niet zo dat hier een pasklaar instrument voor tekstkwaliteit is gepresenteerd. Wel is duidelijk geworden dat de tekststructuuranalyse leidt tot meer inzicht in de aard van de problemen van onervaren schrijvers. Ook hebben we een indruk gegeven van de wijze waarop deze problemen kunnen worden gewogen om tot een kwaliteitsoordeel te komen. Voor de ontwikkeling van een adequaat instrument is in eerste instantie meer descriptief werk nodig. Juist op tekstniveau is nog weinig bekend over de principes en regels die ten grondslag liggen aan taalgedrag (Van Wijk, 1991). De hier gehanteerde tekststructuuranalyse is gericht op het beschrijven en modelleren van spontaan geproduceerd taalgedrag op tekstniveau. Geconcludeerd mag worden dat de analyse descriptief adequaat is voor dit teksttype. Voor een nauwkeuriger uitwerking van het analyse-model wordt verwezen naar Sanders (1991).

De tweede conclusie is dat we op weg zijn naar een valide en betrouwbaar instrument voor tekstkwaliteit dat geschikt is voor verklarende teksten van onervaren schrijvers. Dat blijkt onder meer uit de geïnventariseerde tekststructuurproblemen, de revisie op grond van de analyse en de evaluatie-mogelijkheden. Empirisch tekstanalytisch onderzoek naar het gedrag van schrijvers is op deze manier niet alleen descriptief interessant, het kan ook de basis vormen voor een verantwoord instrument ter beoordeling van tekstkwaliteit.

Aan de analyse van de twee hier besproken teksten kan vooral een didactisch interessante conclusie worden verbonden: het is van belang rekening te houden met revisie-mogelijkheden bij de beoordeling van spontaan taalgedrag. Uit de tekststructuuranalyse blijkt wat de problemen van de schrijver zijn geweest bij het schrijven van juist deze tekst, en hoe die kunnen worden voorkomen. Commentaar kan bij een tekst bijvoorbeeld gericht zijn op de volgorde waarin informatie wordt gepresenteerd en op het zorgvuldiger plannen. Bij een andere tekst zal commentaar vooral gericht zijn op het verschaffen van vollediger informatie over centrale onderwerpen in de tekst. Het kan in het schrijftonderwijs zeer waardevol zijn om teksten die door leerlingen zijn geschreven te becommentariëren. Helaas gebeurt dit op middelbare scholen maar heel weinig (De Glopper, 1988).

Ten slotte: dit onderzoek bevestigt het belang van coherentie en tekststructuur als principes bij tekstproductie. Omgekeerd mag worden verwacht dat operationalisering van coherentie en tekststructuur in nauwkeurige analyses leidt tot vooruitgang in het onderzoek naar wezenlijke kenmerken van teksten en de representaties die lezers en schrijvers daarvan in het hoofd hebben.

Literatuur

- Glopper, K. de
1988 *Schrijven beschreven*. 's Gravenhage.

Els van der Pool & Carel van Wijk

- Mann, W., & S. Thompson
1988 Rhetorical Structure Theory: toward a functional theory of text organization. In: *Text* 8: 243-281.
- Noordman, L.
1987 *Tekst in samenhang*. Openbare rede. Tilburg: KUB.
- Polanyi, L., & R. Scha
1983 The syntax of discourse. In: *Text* 3: 261-270.
- Redeker, G.
1990 Ideational and pragmatic markers of discourse structure. In: *Journal of Pragmatics* 14: 305-319.
- Sanders, T.
1990 Tekststructuur als criterium voor tekstkwaliteit. In: C. van Rees en P. Mooren (red.) *Makkelijk lezen*. Tilburg.
- Sanders, T.
1991 Tekststructuur in teksten van onervaren schrijvers; van tekstanalyse naar een criterium voor tekstkwaliteit. Te verschijnen in: *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*.
- Sanders, T., & L. Noordman
1988 Tekststructuur en Begrijpelijkheid. Begrijpelijkheidscriteria van ervaren tekstbeoordelaars. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 10: 81-92.
- Sanders, T., W. Spooen & L. Noordman
1991 Towards a taxonomy of coherence relations. In: *Discourse processes*.
- Wijk, C. van
1991 Information analysis in written discourse. In: J. de Jong & L. Verhoeven (red.). *The construct of language proficiency*. Amsterdam.
- Wijk, C. van, & T. Sanders
1987 Linguistic criteria for textkwaliteit. In: *Levende Talen* 426: 691-697.

Inleiding

Naast structuur, vorm en verzorging is informatie een belangrijk aspect van een tekst. Het ligt daarom voor de hand bij het analyseren van een tekst niet alleen de structuur, vorm of verzorging in ogenschouw te nemen, maar ook de informatie aan een analyse te onderwerpen. Daarvoor zijn verschillende mogelijkheden.

In ons onderzoek bekijken we het aspect van informatie-verdeling in een tekst. Daarbij staat de vraag centraal in hoeverre informatie-verdeling de kwaliteit van een tekst bepaalt en in hoeverre informatie-verdeling beïnvloed wordt door schrijfaardigheid.

Er zijn reeds een aantal methoden voor onderzoek naar informatie-verdeling. Ieder van die benaderingen heeft echter wel een aantal nadelen waardoor bij analyse van een tekst bepaalde zaken niet aan het licht komen. Door een aantal onderdelen uit bestaande methoden met elkaar te combineren en deze toe te passen op natuurlijk geproduceerde tekst is een nieuwe aanpak gecreëerd waarmee een diepgaande analyse mogelijk is, terwijl de originele tekst zo veel mogelijk intact blijft. Deze methode zal worden besproken.

Eerst worden de analyse-methode en de bijbehorende begrippen kort uiteengezet, daarna wordt de methode toegepast op een voorbeeldtekst. De voorbeeldtekst die gebruikt wordt, is onderdeel van een corpus van ongeveer 200 opstellen die dienen als onderzoeksmateriaal. De teksten zijn geschreven door 10-, 12- en 15-jarigen. De opdracht was: 'Beschrijf een persoon op wie je graag zou willen lijken'. Tot slot wordt kort aandacht besteed aan wat een dergelijke analyse aan gegevens over de tekst en over de schrijver kan opleveren.

1. Uiteenzetting analysemethode

Tot nu toe is bij informatie-analyse vooral gekeken naar de eenheden waarin de informatie is in te delen en welke functies die eenheden hebben (denk bijvoorbeeld aan de propositie-analyse van Kintsch & Van Dijk (1978) en de case grammar van Fillmore (1968)). Tevens is bekeken in hoeverre de informatie *nieuw* is ('given'-'new' van Halliday (1967), Chafe (1987) en Prince (1981)).

In onze aanpak worden beide benaderingen geïntegreerd (zie ook Van Wijk 1991): eerst wordt de tekst opgesplitst in informatie-eenheden, concepten en bepalingen, waarna de eenheden worden geclassificeerd naar de mate waarin ze nieuw oftewel beschikbaar zijn.